

**KVALITETNO OBRAZOVANJE ZA SVE – UNAPREĐENJE
SOCIJALNE DIMENZIJE BOLONJSKOG PROCESA**

**QUALITY EDUCATION FOR ALL- IMPROVING SOCIAL
DIMENSION OF THE BOLOGNA PROCESS**

Milena Jovanović-Kranjec, dr
Ekonomski fakultet Univerziteta u Kragujevcu
Republika Srbija

REZIME

Obezbeđenje jednakih i pravednih uslova studiranja za sve studente uz uvažavanje zahteva socijalne dimenzije Bolonjskog procesa, treba biti prioritet svih visokoobrazovanih institucija u cilju unapređnja kvalitetnog obrazovanja za sve, ali i jačanja i širenja Evropskog prostora visokog obrazovanja. Isključeni pojedinci ili grupe u visokom obrazovanju imaju nedovoljan i neadekvatan pristup institucijama, organima vlasti i procesima donošenja odluka. Kako bi se takvo stanje promenilo neophodno je da promovišemo proces socijalne inkluzije unutar zajednice, jačamo svest svih zaposlenih u visokoobrazovanim institucijama o značaju inkluzije studenata koji dolaze iz tih grupa, a time i pokazujemo da poštujemo tekovine Evropske unije i međunarodne dokumente koje je naša zemlja ratifikovala, a koji uređuju upravo oblast visokog obrazovanja.

Ključne reči: obrazovanje, socijalna dimenzija, bolonjski proces, student.

ABSTRACT

Providing equal and fair study conditions for all students with respect to claims of the social dimension of the Bologna process, should be a priority for all higher education institutions in order to improve education as well as strengthen and expand the European High Education Area. Higher educated individuals or groups that are excluded are faced with inadequate access to institutions, governments and decision-making processes. In order to change this situation, it is necessary to promote the process of social inclusion within the community, strengthen the awareness of all employees in higher education institutions about the importance of inclusion of students coming from these groups, and thus show that we respect the achievements of the European Union and international documents, ratified by our country, relating to higher education regulations.

Keywords: education, the social dimension, the Bologna process, student

1. UVOD

“Samo ljudi koji sjedinjuju viziju, znanje i obrazovanje sa moralnim vrednostim mogu biti nosioci bolje civilizacije i bolje budućnosti.”

Zoran Vidojević

U godinama koje su iza nas institucije visokog obrazovanja u Republici Srbiji ali i u regionu prošle su kroz sveobuhvatne promene strukture samih studija, planova i programa, promena modula, načina ocenjivanja, polaganja ispita i mnogo toga još. Prošlo je toliko vremena od primene principa Bolonjske deklaracije, da su visokoškolske institucije ne samo akreditovane već su prošle i nekoliko procesa reakreditacije. Na tom putu u nastojanju da visokoškolske institucije budu što efikasnije, transparentnije, konkurentnije, pozivamo se na brojna međunarodna dokumenta kao što su *Bolonjska deklaracija, Sorbonska deklaracija, Lisabonska deklaracija, Praški izveštaj, Berlinski izveštaj, Bergenski izveštaj, Kvalitetno obrazovanje za sve*, a sve u cilju „uspostavljanje savremenog sistema visokog obrazovanja u skladu sa Bolonjskim procesom“[4]. Među mnogobrojnim ciljevima Bolonjske deklaracije, jednog od dokumenta, koji su u nastavku i navedeni, na koji se često pozivamo jeste i jačanje socijalne dimenzije:

- mobilnost studenata, profesora, naučnika i administrativnih radnika,
- prihvatanje sastava temeljenog na preddiplomskom, diplomskom i posleddiplomskom nivou studija,
- uvođenje dodatka diplomi (Diploma Supplement) uvođenje ECTS bodovnog sistema,
- jačanje celoživotnog učenja i obrazovanja,
- stvaranje mogućnosti za fleksibilnije načine učenja što uključuje i postupke za priznavanje prethodnog učenja,
- razvoj nacionalnih kvalifikacijskih okvira kompatibilnih s uslovima kvalifikacijskim okvirom za evropsko područje visokog obrazovanja,
- uspostavljanje čvrstih veza između Evropskog prostora visokog obrazovanja i Evropskog istraživačkog prostora,
- **jačanje socijalne dimenzije,**
- evropska saradnja u osiguravanju kvalitete u cilju razvijanja uporedivih kriterijuma i metodologija.

Međutim, kao da smo na tom putu reformi negde izgubili socijalni aspekt u oblasti visokog obrazovanja. Da li se iza „velikih“ reči evaluacija, efektivnost, reinžinjerung u obrazovanju ili kako bi Lisman (Liesssmann) rekao coaching, controlling i monitoring, izgubila emancipatorska i humanistička dimenzija obrazovanja i potreba da pružimo jednake mogućnosti za sve u oblasti visokog obrazovanja.[2] Naši naponi za sada su okrenuti ekonomskoj konkurentnosti i borbi za što bolju poziciju na tržištu na polju visokoškolskih institucija u regionu i u našoj zemlji. Još uvek je socijalna dimenzija Bolonjskog procesa u senci ekonomske konkurencije i borbe na tržištu.

Svest o značaju socijalne dimenzije u visokom obrazovanju nije nikakav ISO standard, ne nosi nikakav broj kvaliteta, nije deo nikakvih međunarodnih standarda, ali to svakako ne umanjuje značaj koji socijalna dimenzija u visokom obrazovanju nosi. Ona bi trebala da bude kvalitet svakog pojedinca koji radi na visokoškolskim institucijama, u onom čistom kantovskom smislu, naglašavajući značaj moralnog zakona : "Dve stvari me ispunjavaju sve većim strahopoštovanjem i divljenjem što ih više promišljam - zvezdano nebo nadamnom i moralni zakon u meni."[3]

Kako postoji veliki broj podzastupljenih grupa koje nisu dovoljno uključene u sistem visokog obrazovanja predmet ovog rada je položaj studenata sa invaliditetom u Republici Srbiji, kao jedne od tih grupa. Cilj rada je ukazati na važnost jačanja socijalne dimenzije u visokom obrazovanju i apostrofirati ključnu ulogu zaposlenih pojedinaca u nastavi i van nastave koju kao nosioci u visokom obrazovanju imaju na tom putu.

2. ŠTA JE SOCIJALNA DIMENZIJA BOLONJSKOG PROCESA I KOGA TANGIRA

U mnogim međunarodnim dokumentima se naglašava da su pravedan pristup i povećanje broja studenata u visokom obrazovanju osnovni preduslov društva znanja u svetu, te se u tom smislu i pozivaju Vlade različitih država i institucije visokog obrazovanja da prihvate i implementiraju preporuke o jednakom pristupu svih u obrazovanju. Socijalna dimenzija Bolonjskog procesa je sastavni deo Evropskog prostora visokog obrazovanja (European Higher Education Area-EHEA) i potreban uslov za privlačnost i konkurentnost EHEA. „Zbog toga obnavljamo obvezu stvaranja kvalitetnog visokog obrazovanja jednako dostupnog svima i naglašavamo potrebu za odgovarajućim uslovima za studente tako da oni mogu završiti svoje studije bez prepreka koje su povezane s njihovim društvenim i ekonomskim poreklom“. [1] Socijalna dimenzija uključuje mere koje su preduzele Vlade da bi pomogle studentima, posebno iz socijalno ugroženih grupa, u finansijskim, ekonomskim i socijalnim aspektima i da bi im osigurale službe za savetovanje s obzirom na proširenje pristupa.

Socijalna dimenzija visokog obrazovanja odnosi se na institucionalne mere koje doprinose jednakim mogućnostima pri upisu studija, za vreme njegovog trajanja kao i pri završetku studija, s posebnim naglaskom na studente i studentkinje iz socijalno ugroženih grupa. Svest o potrebi dokumenata koji regulišu ovaj segment obrazovne politike javio se upravo zato što postoji nejednak obuhvat studenata koji dolaze iz određenih društvenih grupa koje su isključene u političkom, ekonomskom ili društvenom smislu. Isključenost je proces u kojem su neke socijalne grupe ili pojedinci isključeni iz potpune participacije u socijalnim, ekonomskim, političkim, kulturnim, obrazovnim i drugim aktivnostima.[9] Socijalna isključenost ili ekskluzija se odnosi na različite načine na koje pojedinci ili grupe mogu biti izopšteni iz šire društvene zajednice.[5] Socijalna isključenost se prati kroz nekoliko različitih dimenzija:

- Siromaštvo-ukupni prihod domaćinstva ispod utvrđene linije siromaštva
- Nezadovoljenost osnovnih materijalnih potreba
- Isključenost sa tržišta rada
- **Isključenost iz sistema obrazovanja**
- Isključenost iz zdrevstvenog sistema

U okviru četvrte dimenzije koja se odnosi direktno na isključenost iz sistema obrazovanja postoje mnogobrojne marginalizovane grupe kao što su: studenti iz socijalno-ekonomski ugroženih grupa, studenti sa invaliditetom i hendikepom, studenti romske nacionalnosti, ili studenti nekih drugih nacionalnih manjina.

U ovom radu se govori o značaju uključivanja (inkluzije) studenata sa invaliditetom/hendikepom u redovan sistem visokog obrazovanja. U ovom radu akcenat je najpre stavljen na uključivanje studenata sa invaliditetom/hendikepom, sa napomenom da namera nije bila da se umanjí značaj uključivanja studenata iz drugih marginalizovanih grupa, naprotiv, veličina ovog rada nije dozvoljavala da se o ovom veoma složenom društvenom problemu govori obuhvatajući sve pojedince ili grupe koji su isključeni iz redovnog sistema visokog obrazovanja.

Studenti sa invaliditetom/hendikepom su samo jedna od marginalizovanih grupa u našoj zemlji. To su osobe sa različitim oštećenjima: osobe sa disleksijom, osobe sa motoričkim smetnjama, slabovide ili slepe osobe, polugluve ili gluve osobe, paraplegičari, kvadriplegičari i mnoge druge osobe koje po zakonu imaju pravo da se školuju jer *Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja*. [7]

Republike Srbije garantuje „jednaka prava o dostupnosti obrazovanja i vaspitanja bez diskriminacije po osnovu teškoća i smetnjama u razvoju“. I u *Zakonu o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom* [8], koji se zasniva na načelima zabrane diskriminacije osoba sa invaliditetom i poštovanju ljudskih prava i dostojanstva osoba sa invaliditetom, u članu 18. stoji da je zabranjena svaka diskriminacija zbog invalidnosti na svim nivoima obrazovanja.

U definiciji koju je dala Svetska zdravstvena organizacija u okviru Međunarodne klasifikacije funkcionalnosti, invaliditeta i zdravlja, termin invaliditet definisala je kao rezultat interakcije oštećenja i negativnih uticaja socijalne okoline, čime se takođe govori da nije reč samo o medicinskom određenju već se akcenat stavlja na uticaj socijalne okoline. Kada kažemo studenti sa invaliditetom/hendikepom onda invalidnost ne shvatamo kao medicinsko određenje već kao socijalni fenomen. Zato je i važno napomenuti značaj i uticaj koje društvo ima u promociji i inkluziji studenata sa invaliditetom/ hendikepom u redovan sistem visokog obrazovanja, jer nije reč o problemu pojedinaca, već naprotiv o problemu koji je duboko društveni.

3. UKLJUČIVANJE STUDENATA SA INVALIDITETOM-GDE SMO STALI?

Na osnovu ratifikovanih međunarodnih dokumentata kao sto su *Bolonjska deklaracija, Sorbonska deklaracija, Lisabonska deklaracija, Praški izveštaj, Berlinski izveštaj, Bergenski izveštaj, Milenijumski ciljevi, Kvalitetno obrazovanje za sve, Standardna pravila za izjednačavanje mogućnosti za obrazovanje osoba sa invaliditetom, Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom, Povelja evropskih univerziteta o celoživotnom obrazovanju* i na nivou države Republika Srbija je donela i usvojila dokumente kao sto su *Nacionalna strategija unapređenja položaja studenata sa invaliditetom, Strategija razvoja obrazovanja do 2020. godine*. Takođe, usvojen je *Zakon o visokom obrazovanju* u kom se prepoznaju načelna prava studenata sa invaliditetom/hendikepom na obrazovanje u visokom obrazovanju, u kom piše: „Osnivač visokoškolske ustanove DUŽAN JE da obezbedi sredstva za izjednačavanje mogućnosti studiranja studenata sa invaliditetom“.

Međutim, ovde dolazimo do ključnog prolema. I pored kvalitetnih zakonskih okvira, i međunarodnih i domaćih koji su potpisani ili doneseni na univerzitetima u Republici Srbiji ne postoji organizovani servis asistencije u nastavi i van nastave što predstavlja veliku prepreku za inkluziju i kontinuirano pohađanje nastave studenata sa invaliditetom/hendikepom. Usled nerazvijenosti servisa podrške u praksi, kao i brojnih drugih prepreka, samo mali procenat opšte studentske populacije čine studenti i studentkinje sa hendikepom. Pored zakonske osnove koja omogućava ravnopravan pristup osoba sa hendikepom u svim oblastima života, posebno obrazovanju, neophodno je da društvo preuzme odgovornost za njegovo sprovođenje. U tom smislu uloga svih koji učesvuju u radu visokoškolskih institucija je odlučujuća u implementaciji i razvoju inkluzivnog obrazovanja i razvoju svesti o društvenoj ravnopravnosti, u kreiranje pozitivnog i podsticajnog okruženja za projekte i inicijative ka inkluzivnom obrazovanju studenata, u promovisanje vrednosti inkluzivnog društva, u kreiranju i podizanju svesti i znanju ne samo akademske već i šire društvene zajednice o potrebama podzastupljenih grupa studenata, kao i u kreiranju podsticajne sredine za učenje i razvoj karijere, te povećanje stope zaposlenosti i poboljšanje kvaliteta života studenata iz

podzastupljenih grupa.

Nažalost, moramo da konstatujemo da se mi i dalje nalazimo na početku puta i tek uklanjamo arhitektonske barijere (veliki broj fakulteta nema izgrađene rampe za neometano kretanje studenata u kolicima ili drugim pomagalicama, ili ako i postoje rampe one su uglavnom nefunkcionalne) i organizujemo tribine i sastanke sa zaposlenima na visokoškolskim ustanovama kako bi jačali svest o pravima osoba sa invaliditetom/hendikepom i značaju inkluzivnog obrazovanja.

Fakulteti u svetu, pojedini i u Republici Srbiji (mada su retki) i regionu koji poštuju principe visokog obrazovanja i socijalne standarde imaju opremanjene slušaonice sa najmodernijom asistivnom tehnologijom, prostorije koje su uređene po najvišim standardima i u njima je za studente sa invaliditetom/hendikepom obezbeđen prilaz, funkcionalna rampa, lift, toaleti, taktilne trake za slepe i slabovide. Takođe, postoje specijalno urađene slušaonice koje su opremljene asistivnom tehnologijom kao što su štampač za Brajovu azbuku, digitalni diktafoni sa govornim komandama za osobe sa oštećenim sluhom, elektronska lupa za uveličavanje teksta, čitač ekrana koji omogućava slepim, slabovidim i osobama sa drugim invalidnostima da koriste većinu aplikacija na računaru prateći aktivnosti korisnika na računaru i čitajući sadržaj na ekranu kao i studio za snimanje zvučne literature.

4. ZAKLJUČAK

Pored kvalitetnih zakonskih okvira, na univerzitetima u Republici Srbiji ne postoji organizovani servis asistencije u nastavi što predstavlja veliku prepreku za kontinuirano pohađanje nastave. Univerziteti u Republici Srbiji, koji su razvili socijalnu dimenziju Bolonjskog procesa su retkost i većina rukovodstva visokoškolskih institucija u Republici Srbiji nedovoljno ozbiljno prilazi tom problemu. Ono što postoji jesu primeri dobre prakse, uglavnom neke entuzijastičke grupe studenata na određenim fakultetima, što je za svaku pohvalu, ali ono što nama kao odgovornom društvu treba jeste institucionalizovana podrška za sve studente koji dolaze iz marginalizovanih grupa, koja će biti sistematski organizovana i obavezujuća za sve institucije koje učestvuju u procesu visokog obrazovanja. Usled nerazvijenosti servisa podrške u praksi, kao i brojnih drugih prepreka, samo mali procenat opšte studentske populacije čine studenti i studentkinje sa hendikepom. Udruženja studenata sa invaliditetom/hendikepom sprovode različite praktične politike podrške kroz okrugle stolove sa temom uključivanja, sastancima sa upravama fakulteta, univerziteta i drugim relevantnim zainteresovanim stranama. Na taj način se još uvek radi na uklanjanju društvenih i arhitektonskih barijera, ali još uvek se nisu razvile nacionalne strategije za unapređivanje socijalne dimenzije Bolonjskog procesa, kao što je bilo preporučeno od strane Radne grupe za socijalnu dimenziju.

Ako mi kao društvo, ne preduzmemo nikakve mere kojima ćemo povećati šanse mladih ljudi koji dolaze iz marginalizovanih društvenih grupa, onda dajemo legitimitet obrazovnoj nejednakosti.

Osnovni cilj rada jeste bio da se podstakne akademska javnost i na ovaj način na diskusiju o socijalnom uključivanju studenata sa invaliditetom, da se skrene pažnja na važnu društvenu temu i omogući lakše razumevanje šta je to socijalno uključivanje i inkluzivno obrazovanje i zašto je obrazovanje studenata sa invaliditetom i ostalih podzastupljenih grupa socijalni kapital i potvrda postojanja kvalitetnog obrazovanja za sve.

5. LITERATURA

- [1] Evropski prostor visokog obrazovanja – Postizanje ciljeva; Komunique Konferencije evropskih ministara odgovornih za visoko obrazovanje, Bergen, 19-20 maj 2005. http://media.ehea.info/file/2005_Bergen/52/8/2005_Bergen_Communique
- [2] Liessmann, K. P., Teorija neobrazovanosti, Jasenski i Turk, Zagreb, 2009.
- [3] Kant, I. Kritika praktičnog uma. Beogradski izdavačko – grafički zavod, Beograd, 1979.
- [4] Kovač-Cerović, T., Kvalitetno obrazovanje za sve-: izazovi reforme obrazovanja u Srbiji, Ministarstvo prosvete i sporta, Beograd, 2004.
- [5] Pužić, S.; Doolan, K.; Dolenc, D. Socijalna dimenzija „Bolonjskog procesa“ i (ne)jednakost šansi za visoko obrazovanje: neka hrvatska iskustva. Sociologija sela, Ed. S. Šuvar, ISSN 0038-0326, Vol.44, No.2-3, April-Septembar 2006, , pp. 243-260.
- [6] Zakon o visokom obrazovanju, <http://www.mpn.gov.rs>
- [7] Zakon o osnovama obrazovanja, http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_osnovama_sistema_obrazovanja_i_vaspitanja.html. 7.10.2015.god.
- [8] Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom, http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_sprecavanju_diskriminacije_osoba_sa_invaliditetom.html 18.10.2015.god.
- [9] Žiljak, T: Politika uključivanja osoba sa invaliditetom-uloga obrazovanja, Političko obrazovanje, Zagreb, Vol.1, No.4, 2005, pp. 211-228.